

SLOBODA NA PUTU DOZRIJEVANJA

Ratko Perić

LJUDSKA JE SLOBODA oduvijek bila zanimljiv mamac za umna istraživanja, obradbe i tvrdnje. Nikad dostižna, a u nama tako prisno nastanjena. Čini nam se dohvatljiva, a stalno izmiče posizanju rukom. Po njoj djelujemo, a premalo smo je ispitali. Vidimo, znamo i doživljavamo da ima svoju zakonitost (nagrađu-kaznu), a ipak se s njom uvijek ne slažemo. Uočljiva je činjenica da se na našem jezičnom području dosta piše o čovjekovoj slobodi, što znači da je tema vrlo aktualna i zapravo neiscrpna. Objavljuju se članci i knjige u kojima se taj do kraja nepojmljivi pojam osvjetljuje pod različitim vidovima. Zapaženi su neki prilozi o slobodi unutar naših kršćanskih i crkvenih zbivanja i zahtjeva,¹ sa zanimanjem se mogu čitati razmišljanja o slobodnoj volji u okviru fizičkih zakona, psiholoških i metafizičkih okvira,² za suvremenike će biti osobito korisne rasprave o slobodi s egzistencijalističkog stajališta,³ itd. Ovaj bi rad htio biti pogled na ljudsku slobodu u vatri ovozemnog kušanja, prilog promatranju slobode pod kutom odgovornosti. Ne treba ni napominjati da se mnoge činjenice i spoznaje pretpostavljaju i da se upravo polazi od takvih uvjerenja.

Svatko od nas, čim dođe do iskre svijesti, uviđa u sebi urođeni kalem slobode koji omogućuje da ga svaki pojedinac na svoj način njeguje i s njega ubire plodove. Pravi stvaralački tipovi ljudi mogu ispravno prosuditi vrijednost slobode, te najuzvišenije himne ljudskoga bića i istodobno neobjašnjive činjenice u našoj svakodnevnici, ponajviše u svome slobodnom radu. Ali dragocjenost slobodna odlučivanja može možda bolje procijeniti onaj koji pri svojoj punoj svijesti doživljava da nije sasvim slobodan na djelatnom polju, i to zbog različitih stegnutosti. Zakrčenost njegova slobodna djelovanja stvara u mislima reakciju po kojoj se katkada dolazi do zaključka da se uopće ne isplati živjeti kad se ne može raditi s darovima bez temeljnog dara. I stoga nije čudo da je ta tajnovita nemoć — da se sloboda posve izražava — izazivala čudna mišljenja o slobodi i da je tumačena misaonim zahvatima najoprečnijih mislilaca: nihilista, kršćana, egzistencijalista, marksista, itd. Ipak, unatoč svim našim ljudskim naporima, sloboda ostaje nepodređiva raznovrsnoj prohtjevnosti. Dana nam je kao ogledalo u kojem se možemo svjesno pogledavati, koje možemo udarati (samo što udarci na

¹ Usp. T. Šagi-Bunić, *Odgovorna sloboda*, Glas koncila, 8/1968; R. Brajčić, *O vjerskoj slobodi*, Obnovljeni život, 3/1971, str. 252—259; S. Bagarić, *Vjerujemo u slobodu*, Svesci, 19—20/1970—71, str. 86—88.

² Usp. J. Weissgerber, *Prave čovjekove dimenzije*, Obn. život, 5/1972, str. 438—458; Isti, *Čovjekova sloboda*, Obn. život, 1/1973, str. 22—33.

³ Usp. J. Kribl, *Sloboda u egzistencijalnoj filozofiji S. Kierkegaarda, N. Berdjajeva, K. Jaspersa i G. Marcela*, Zagreb 1974. (Neki su članci objavljeni u *Crkvi u svijetu*, 1/1974, str. 31—37, 3/1974, str. 243—251.

sliku u ogledalu povratno djeluju na samoga čovjeka), a može nam ta sloboda pomoći da sebe zaista vidimo u cjelovitu osmišljenju.

SVA ZEMALJSKA STVORENJA kao božanske tvorevine, nastale iz Božjeg repertoara u »petodnevnom« razdoblju stvaranja, nose pečat dinamične završenosti. Materijalna je priroda, kao što nam oči i znanost otkrivaju, opskrbljena fizičkim zakonima: nabijena elektricitetom, svjetlom, magnetom, eksplozivnom snagom itd. U botaničko-vegetativni svijet ucijepljen je novi, kemijsko-biološki princip vlastitog samorazvitka u cikličkom procesu gotovosti. Životinjski univerzum: zračni, kopneni i vodeni proniknut je silinom nepregledne unutarnje nesvjestite zakonitosti poriva i čudi. Sva je ta instiktivnost regulirana unutarnjom dosljednošću pred kojom ljudski razum stoji zapanjen. Sve nam se čini kao neko samoupraviteljsko poduzeće mehaničko-životvornih silnica koje bi, kad bi se raspustile i počele neskladno djelovati, izazvale strahovite katastrofe. A u ovakvu redu postojanja u nižim se vrstama sve samokretno i svrhovito odvija, samo što nijedan takav rod i biće nisu svjesni svoga cilja: život bez smisla i značenja, kao neki dodatak za podmirivanje viših računa. Beskrajna blaga što ih je Svevišnji prosuo u sve stvorove nemaju onog glavnog dara: svijesti i slobode.

»**ŠESTI JE DAN**« stvoritelj i reditelj svega proizvedenoga, u dubinama svoje nedokučive misaone slobode, odlučio stvoriti biće koje će biti njemu slično: razumom i slobodnom voljom. Pojavio se ljudski stvor, možda kao sinteza sve prethodne materijalnosti i zakonitosti: zemlje, nagona i životnosti, prožeta slikom i prilikom Božjom. Ta se čovjekova sličnost Bogu (usp. Post 1, 26) sastoji u njegovoj sustvaralačkoj moći, ali na već postavljennoj ploči. Sve što se u ljudima ponad niževersnih stvorova nalazi, darovano je u sjemenu i zametku koji se snagom svoje unutarnje dinamičnosti treba isukivati prema nepoznatim i neizračunatim daljinama. Čini nam se jasnim, i intuitivno i spoznajno, da je cilj već određen, ali valja tražiti vlastite putove da se dostigne svrha. Čovjekovo je dostojanstvo i dramatičnost u tome što se razvijanje mora događati — krivuljom slobode. U sve pore našega ljudskog bogatstva Bog je kapnuo kapljicu slobode kao *kvasac* svijesti i ljubavi. Od toga je fermenta uskisla i uzbujala sva porivnost i duhovni potencijal. Čovjek dakle nije stvoren kao gotovina, konfekcijsko odijelo, već kao zgodna sirovina, materijal iz kojega se može nešto više dostvoriti, ali uz vlastito svjesno zalaganje kao i, razumije se, uz pomoć onoga koji je to sve izumio i darovao. Sloboda nam se ukazuje kao *radix et matrix* ljudskog djelovanja predstavljajući se u konkretnosti kao tajanstvena duhovna kvaliteta po kojoj se čovjek može ne samo uspravno i pravolinijski razvijati u neslutnjive visine misaonosti i osobnosti, već isto tako može se skvrčiti nad samim sobom i začahuriti u svoju prirodenu danost. Na prvi nam se pogled čini da je to pronalazak koji smo besplatno našli i koji možemo upotrebljavati onako kako se sviđa našoj pojedinačnoj zamisli bez obzira na cjelinu.

ŽIVOTNI ISPIT ZRIJENJA sastoji se u tome što se nalazimo u stalnoj prilici gdje nam se klica slobode prilično ograničava: i unutarnjom zako-

nitošću glasa svijesti, i vanjskim društvenim pravilnicima, i osobito u nerazmjeru između fizičkih snaga i duhovnih želja. Osjećamo da nam je slobodna volja obrasla u šumu ovozemnih težnji od kojih svaka hoće svoje ispunjenje. Kao da se neprestano nadvija povrh kotla uzavrelih strasti što se prekuhavaju i žele podignuti poklopac, zahvatiti cijelo biće, spaliti ga u pari i plamenu svojih zakona. Tko često ne doživljava kako štropota zoološki vrt prirode koja teži utažiti svoju žeđ i ogladnjenost? Sloboda se nadalje razvija i mora proći kroz vrata fizičke nemoći i nezdravlja. To je istinska kušnja gdje čovjek treba pokazati je li on samo za to na zemlji da svojim djelovanjem stječe kruh za život (ostalo je i onako darovano: svjetlo, zrak, voda zemlja... Kako bi tek bilo da se čovjek mora boriti i za ove životne uvjete kao što se bori za »kruh«?) ili se može izdignuti iznad svoje materijalnosti. Vrlo ozbiljan ispit slobode jest kriza bolesti, križa i skršenosti. Nema valjda nijednoga čovjeka na svijetu koji je svjestan sebe, a da nije barem katkada osjetio takvo pitanje, zavisno o stupnju svoje svijesti. Tko se od nas nije više puta susreo s jednom od središnjih životnih sastavnica, s patnjom koja se ukazuje sa svom neobrazloživošću i besmisлом. Čovjek ubačen u vrtlog vremena i nevolje, bez vlastitog odobrenja. Toliko se puta mnogima učini da nema smisla težiti ni za čim u životu, pa ni za životom (kako se inače tumače samoubojstva i zahtjevi za eutanazijom?..), da život nema nikakve vrijednosti. Koliko u ljudskom životu ima dana i momenata kad zategnuti stojimo pred životnim zovom: tjelesno bolesni, duševno mrzovoljni. Trenuci tjeskobe lako se ne izravnavaju s trenucima vedrine. Stalni si sudionik u natapanju ove i onako prilično natopljene suzne doline. Je li čovjek na ovome svijetu da cio život ima svoju volju, da svaki dan prati kako jača sa svojim željama i planovima, a svaki se dan mora odricati te i takve volje, iz različitih motiva? Zašto si pozvan na život, kad ovaj svijet može biti bez tebe? Daju se ciljevi, ali po mnogovrsnoj patnji. Poklanjaju se talenti za djelovanje, a način rada — križ. Čemu rad, čemu dar, čemu misli, čemu život? Javljaju se osjećaji, ne manje, nego nikakve vrijednosti.

PO SVOJOJ SLOBODI čovjek može pristupiti istraživanju sebe ili razvijajući ili ubijajući vrednote života. Danas mnogi shvaćaju i doživljavaju dar slobode kao neprotumačivu čovjekovu zlospretnost u djelovanju. Ili pak slobodno nedjelovanje, nerad, neiskorištavanje vremena posve izobličuje taj osnovni dar u nama koji osjećamo kao formu svega. Ali ako ćemo pravo, iskustveno govoreći, čovjek ne ostvaruje svoju slobodu ako se svjesno zaustavlja na stupnju misaone mahovine, a može se razviti u visoko hrašće. Svojevoljno ograničenje sebe, namjerno sakaćenje čovjekovih težnji za apsolutnošću, onemogućavanje slobodnog razvoja i izvan okvira materijalnosti i ovosvjetskosti, znači zapravo nesvjesticu slobode. Odatle nastaje prava bolest i zastoj za darovane mogućnosti očovječenja. Drugi vatikanski koncil kad govori o grijehu⁴ smatra da se ta čudna i zastrašujuća činjenica čovjekova života može poistovjetiti s umanjnjem, omeđenjem samoga čovjeka. Grijeh je *samoograničenje* vlastitih

⁴ Usp. *Gaudium et spes*, 13.

sposobnosti, izdaja i sinkopa slobode. Tvrđiti da ne treba (ili čak da se ne može) dohvaćati ništa drugo izvan kruha i kreveta, znači krivotvorenje čovjekove slike i mogućnosti rasta. Znači u završnici bježati od odgovornosti i u životu i pred životvorcem. I zalaganje za humanizam bez poštovanja prirodnog strujanja slobodnog mislilaštva i stvaralaštva znači zapravo dehumanizaciju čovjeka. Ljudska snaga i veličina nije u u tome da čovjek od sebe učini prvoklasnu zvijerku popuštajući neugasivoj pohoti za kruhom, spolom i superiornošću nad drugima, operirajući s već danim činjenicama, nego u *traženju novih putova* da od sebe slobodno izradi i izvede nešto novo, da dopre do moguće duhovne visine. Zato se sloboda doživljava kao putokaz za obnavljanje i osmišljenje sebe, a ne samo kao čista mogućnost da rastežemo materijalnu stvarnost u sebi. Viđena u ovoj dimenziji, pozitivnog usmjerenja, sloboda se pokazuje kao dar neprocjenjive vrijednosti, dar »u kom sva blaga Višnji nam Bog je do« (I. Gundulić). Jer ne postoji naša sloboda, pa prema tome ni naša osoba, samo kao *polaznica* u djelovanju, već poglavito kao čovjekova *kočnica*. Nismo toliko zanimljivi u svojoj slobodi kao čistoj mogućnosti: ovo hoćemo, drugo nećemo, nego kao u ostvarenosti dobra. A to znači da razvoj slobode ima svoj zakon. Kriterij u otkrivanju te zakonitosti jest višestruk: spoznaja da smo stvorenja, da smo ograničeni i dosljedno tome da smo pred nekim odgovorni. Ostvarujemo se samo u nazočnosti s drugima, u suradnji sa svima. Ne mogu naći smisao sebi bez obzira na druge ljude. Mogu možda imati određene značenje koje uviđam u sebi, ali nema cjelovita smisla bez svih ostalih, bez povijesti. Možda bi se ova tvrdnja mogla osvijetliti jednom usporedbom. Ako se uzme bilo koja riječ iz jednoga plakata, za svaku se može reći da ima neko značenje. Ali riječ sama za sebe nema smisla. Taj se dobiva iz čitanja cijeloga teksta. Kad se sve riječi pročitaju, one međusobnim povezivanjem daju smisao poruci. Slično bismo mogli shvatiti svakoga od nas. Svaki čovjek ima svoje značenje, dubinsko i stvarno, koje neprestano otkriva u sebi i odgonetava u procjeni od strane drugih. Ali potpuni smisao čovjekova djelovanja vidi se tek u povezanosti s drugima. Smisao se stječe iz očitavanja cjelokupne povijesti čovječanstva.

I UPRAVO TU, na toj točki zajedničkog traženja smisla povijesti u kojoj svaki pojedinac i svi skupa slobodno djelujemo, mi kršćani znamo i vjerujemo da je smisao za svu stvarnost, pa prema tome i za svakoga od nas, već programski zapisan. Zacrtao ga je sam Bog. On je u svome najslobodnijem činu odlučio doći k ljudima da kao Bogočovjek pokaže ljudskom biću put do ostvarenja osobe i slobode: da se ne trza iz života u ništavilo pod udarcima patnje, da se ne zapliće u nerazumnost bioloških instinkata kad sve može podrediti svojoj osobnosti, da postigne novu dimenziju života, da ostvari do kraja svoju božansku sliku u sebi. I čovjek i čovječanstvo pozvani su da odgovore takvu Božjem zovu u punoj svijesti i slobodi. Zato teologija ne negira nego suponira antropološke temelje slobode. Sloboda je temelj vjere i spasenja ljudi. Evanđelje je najeminentniji poziv čovjeku na slobodu. Njegova se veličina može vidjeti u prihvaćanju Kristova zova, u uvjerenju da sve vodi k punini osmišljenja. Sloboda se maksimalno postiže upravo u tome čovjekovu sudje-

lovanju u Kristovoj ljubavi koja se očituje (i danas se predočuje u sakramentalnosti Crkve) po patnji, smrti i uskrснуću. Kad se Krist u najslobodnijem činu podložnosti svoje podvrgao Božjem planu, odričući se svoje volje i svoga života, tek je tada stekao sebe proslavljena i time pokazao i ponudio puninu pravoga života. Ali takav put slobode znači apsolutno povjerenje u Božju ljubav, izvornicu ljudske slobode, i označuje široku ljubav prema ljudima (bez obzira na njihov odgovor).

Teologija nas uči da je sloboda temeljni zahtjev evanđelja, ne samo kao mogućnost izbora, nego kao odjelotvorenje istine i dobrote. Slobodni smo tek kad smo cjeloviti, ne kad se zadovoljavamo polovičnošću. U tom smislu osoba i sloboda jesu potpuno postignuće sebe u razvitku darovanih moćiju. Reći će se da se za takav dohvat slobode zahtijevaju velika odricanja: sređivanje živaca, smirivanje iracionalnog svraba, upravljanje izazovima čovjekovih strasti koje se granaju ne samo po tjelesnom polju već i po domeni kulture, prihvata patničke postelje, itd. No, kad se tijekom vremena prebrode razne krize i upitnici, počinje se uviđati da su trpljenja i odreknuća dana kao sol našega življenja. Pod pritiskom križa rađaju se nove misli, proniču se dubine za koje se nije znalo. Možda žarulja slobode ne bi drukčije doprla do tamnih zakutaka našeg duha da nije stavljena u crnu bateriju patnje. Više se puta čuje istina da nema dubinske i autentične analize duha bez neke, barem djelomične, paralize tijela. I zaista mora se priznati da je često za dobitak potpune slobodne osobe cijena prilično visoka. Ali sve što vrijedi, skupo se plaća. Što vrijedi živa života — a čini se da je sloboda upravo tako procjenjiva — plaća se životom. Naime, kad se lako oduševljavamo za one koji su svoje živote dali za slobodu domovine, kad im podižemo spomenike i spominjemo njihove svijetle trenutke, koliko ćemo tek više biti zaneseni primjerom onoga koji je predao svoj život za trajnu afirmaciju ljudske slobode. A znamo da je to Krist učinio na savršen i završen način, jednom zauvijek. I zato on zaslužuje potpuno poštovanje od strane svakoga čovjeka koji cijeni slobodu u ljudskoj povijesti. Kršćanin kao Kristov učenik nastoji Kristov put i poziv primjenjivati na sebe. To je, konačno, jedini način kojim se po radu, odricanju i patnji patentira božanski izum slobode, zasađen u svaki ljudski bitak.